

Олександр Удод

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідуючий відділом української історіографії,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), oudod@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7988-0391>

МЕДІЙНА ІСТОРІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА РЕПУТАЦІЯ ІСТОРИКА

У статті проаналізовано нові умови, у яких розгортається наукова діяльність сучасних істориків. Інформаційна революція, бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової історії суттєво змінили вимоги до професії історика: він стає публічним, оволодіває інформаційною компетентністю, відповідає на виклики медіатизації історії. Соціальна і професійна репутація історика, його символічний капітал, взаємини з державними і науковими інституціями напряму залежать від уміння ефективно працювати у медіатизованому середовищі. Обґрунтовується необхідність дискусій в науковому середовищі щодо професійного стандарту історика та його власної ідентичності, здатності історика виконувати важливу суспільну функцію діалогу сучасності з минулим.

Ключові слова: медійна історія, професійна репутація історика, соціальна відповідальність історика, професійний стандарт історика, символічний капітал, інформаційна компетентність.

Початок ХХІ століття суттєво змінив уявлення суспільства про історію та її соціальне призначення. Історія тепер переважно трактується не як наука про минуле, або поведінку людей в минулому, або ж про минулу соціальну реальність, а як наука про взаємодію людей із часом, минулим і майбутнім, із змінами соціального порядку. Такі зміни поглядів на історію і суспільний запит до істориків змінюють також уявлення про діяльність істориків і про об'єкт історії як науки – тепер це не минуле як таке, а використання цього минулого в сучасному і для маніпулювання майбутнім. Якщо ще в минулому, ХХ столітті,

історія закінчувалась на розумній відстані від сучасності, а історики відмовлялися брати участь у розмовах про недавні, ще “сирі”, або “медійні” події, то тепер, на початку ХХІ століття, суспільство очікує від істориків уваги перш за все до такого минулого, яке ще не зовсім завершилось і впливає на сьогодні. Історія нині вважається повноправною частиною сучасності. Професіональне вибудовування дистанції між нинішнім і минулим входить у протиріччя із запитом на сучасну історію. Саме про це відомий афоризм Бенедетто Кроче: “Сучасна історія виникає безпосередньо із життя, звідти ж походить і несучасна історія, адже очевидно, що лише інтерес до нинішнього здатний спонукати нас на дослідження фактів минулого: вони входять в нинішнє життя і відгукуються на нинішні, а не минулі інтереси... Всяка історія є сучасна історія”¹. Тобто історія – це сучасна думка про минуле.

У зв’язку з такою трансформацією предмету і функцій історичної науки з’являються нові завдання істориків, а саме – “зшивання суперечливих наративів”; “місця пам’яті” займають в уявленнях про історію більш важливе місце, ніж архіви; стрімко розвивається нова галузь / субдисципліна публічна історія. А тому історикам доводиться набагато частіше вступати в суперечки з владою і політиками, зростає присутність публічних істориків у суспільних дебатах про сьогоднішній день. Таким чином в сучасній ситуації – у суспільстві перемигшого презентизму – історики за необхідності стають професіоналами і в питаннях про те, як сучасність справляється з наявністю в ній минулого. Це стосується і врегулювання етнонаціональних та мовних конфліктів, які закономірно та неминуче тягнуться з минулого, і менеджменту історичних травм (“подолання історії”), і постійно змінюваного ставлення сучасних поколінь до історичної спадщини (“переписування історії”).

Проникнення інформаційно-комунікативних технологій в історичну науку та освіту, стрімка “цифровізація” та медіатизація

---

¹ Кроче Б. Теория и история историографии / пер. с ит. И. М. Заславский; науч. ред. М. Л. Андреева. Москва: Школа “Языки русской культуры”, 1998. С. 9–10.

історії по-новому актуалізують традиційні проблеми професії історика, а саме його соціальну відповідальність та професійну репутацію. Медійна історія, загальна поінформованість населення на історичну тематику, загальна доступність архівів, історичних бібліотек, музеїв та ін. зняли будь-яку втаємниченість професійної кухні істориків. Учений-історик перестав бути єдиним тлумачем історичного минулого. Відчувається гостра конкуренція з боку популяризаторів історії, реконструкторів, постановочних телешоу на історичну тематику. Гонитва за сенсацією, зловживання патріотичною тематикою нівелюють довготривалу академічну, камеральну працю історика з джерелами та творення наукових наративів. Розширені можливості сучасного інформаційного простору України надають історикам шанс заявити про себе не тільки як про знавців минувшини, а й про публічних інтелектуалів. Це фахівці, які мають якісну освіту і спроможні самостійно створювати цікавий культурний продукт. Істориків-інтелектуалів залежно від їхніх стосунків з медійною історією можна умовно поділити на “університетських” і “медіатизованих”, тобто на непомічених і присутніх у засобах масової інформації. Академічні та університетські історики займаються розробкою специфічних і доволі вузькоспеціалізованих тем. Популярною спрощеною розробкою актуальних питань займаються публічні медіатизовані інтелектуали. Інструменти добре апробовані: колонки в ЗМІ, блоги, виступи в ток-шоу та на радіо, робота ведучим на телеканалі, а також написання та видання популярних книг із (часто) доволі провокативними заголовками (Андрій Портнов “Вправи з історією по-українськи”, Ярослав Грицак “Життя, смерть та інші неприємності”, “Куди рухається світ”, Петро Толочко “Україна у вогні євроінтеграції”). Переважаючим жанром праць публічних інтелектуалів – істориків є філософські (історіософські) або історичні есе. Історики як публічні інтелектуали є своєрідними комунікаторами між світом високих ідей та світом масової культури, масової політики, масових медіа. Трибуною для них є умовний масовий простір. Але в українських реаліях, коли немає суспільного договору між інтелектуалами й політиками щодо етичних правил ведення дискусій, у засоби масової

інформації, особливо на телебачення, переносяться найогидніші прийоми політичної боротьби – нецензурщина, бійки, образи і т. д. А тому історики, що заслуговують на звання інтелектуала, у телевізійному просторі можуть загубитися. Вони часто говорять такою мовою (академічною, науковою, розлогою), що не доходить ані до ведучого, ані до співрозмовника, ані до аудиторії. За словами молодого дніпропетровського історика Андрія Портнова, “телеефір перетворює інтелектуала на клоуна”². Водночас медіа мають можливість практично з будь-якого історика зробити впізнавану постать, надати трибуну для діяльності в ролі експертів з поточних подій, їхнього аналізу, виходячи із знання історичного досвіду та володіння методологією історичної науки.

Медійна історія на початку XXI століття стала доконаним фактом. У зв’язку з процесами глобалізації та універсалізації медіапростору в суспільстві чисельність користувачів інформаційних ресурсів інтенсивно збільшується. Сформувався інформаційно-комунікативний простір історичного знання, який починає грати досить помітну роль у суспільній свідомості. Цей простір стає реальним соціальним сегментом, у якому в результаті когнітивної і семантичної діяльності людини формується уявлення про минуле і визначаються способи передавання таких знань від джерела до аудиторії. При цьому інформаційно-комунікаційний простір історичного знання – медійна історія – перетворюється на системоутворюючий базовий елемент соціального простору, тому що саме вона лежить в основі формування історичної, а в широкому розумінні – культурної пам’яті; історичної свідомості, а в широкому розумінні – історичної культури суспільства. Інформаційні ресурси в галузі історичного знання реалізують сучасну потребу в перевизначенні колективної ідентичності, що знаходять своє застосування в таких конструктах, як, наприклад, “українська нація”, що апелює до спільної історичної долі всіх етнічних українців. Історичні

---

² *Портнов А.* Телеефір перетворює інтелектуала на клоуна. URL: <https://bit.ly/2PW9Y9s>.

інформаційні ресурси і механізми їх використання виконують роль однієї із фундаментальних основ, на яких тримається самоідентифікація соціуму.

Медійна історія, або контент історичного знання у ЗМІ, розробляється не тільки професійними істориками, учителями історії (особливо в умовах дистанційного навчання із залученням соціальних мереж), але й істориками-любителями, краєзнавцями, студентами, школярами, і за своєю природою є продуктами для наукового вивчення, продуктами – результатами такого вивчення, висвітлення тих чи інших тем і питань історії, так і продуктами, призначеними для історичної освіти. Сьогодні виділяють такі основні групи історичних інтернет-ресурсів: ресурси, які містять значні масиви історичних джерел і публікацій: національні і міжнародні електронні архіви; довідники і огляди мережевих ресурсів; електронні бібліотеки, каталоги, колекції; електронні історичні журнали і сайти традиційних періодичних видань; історично-орієнтовані тематичні інтернет-ресурси (сайти і портали); сайти наукових, освітніх установ і закладів збереження (архівів, бібліотек, виставок); сайти історичних факультетів університетів і дослідницьких установ історичного профілю; історична блогосфера інтернету та ін.³

Основою медійної історії є тексти (наративи). У широкому розумінні тексти – це культурне явище, яке підпорядковується принципам структурної організації. Автор тексту – історичного джерела – фіксує сучасні йому події, виходячи із свого розуміння добра і зла, важливого і другорядного, слави і ганьби, про вірність і зраду і т. д. Не забуваймо, що автор (історик) при цьому живе в реальних координатах не тільки часу, а й простору, а значить, залежить від величезної кількості обставин, таких як, наприклад, прагнення до визнання у віках, що межує з марнославством; благополуччя або злиденність, очевидний еквівалент якому – багатство; покровительство або гоніння від

---

³ Корниченко С., Власова О., Гагарина Д. Исторические информационные ресурсы: понятие, описание и классификация. URL: <https://bit.ly/3utVmgv>.

сильних світу цього і т. д. Окрім цього, історик є носієм ментальності своєї епохи. Соціальна обстановка, правила функціонування суспільних норм, інституцій, державних органів; політична кон'юнктура; морально-етичні установки; схоларні практики в найширшому сенсі, як певна система виробництва і розповсюдження знань; ставлення до традиції; наукові, культурні й інтелектуальні тенденції часу, сприйняті через призму особистого сприйняття автора; його позиція, думки, настрої, вподобання і т. д. – все це зумовлює смислові контексти джерела (історизм)⁴. Таким чином, суб'єктивізм автора (історика) є неминучим. А тому довіра до текстів, продукованими істориком, безпосередньо залежить від соціальної і професійної репутації історика, його соціальної відповідальності.

Відповідальність – одне з найуживаніших слів в українському суспільстві, – відзначав Артем Харченко. Вона часто представляється однією з важливих чеснот для людей різних професій. Можна почути про відповідальність політика перед виборцями. В уяві пересічного громадянина кожен лікар відповідальний перед клятвою Гіппократа. Дотримання подібного зобов'язання суспільство очікує і від кожного причетного до сфери історичної науки. І в українському суспільстві тягар цієї відповідальності особливо відчутний. За понад чверть століття ми не змогли позбутися спадку країни, де історія була ідеологічною зброєю. Битва за історію досі є частиною нашого повсякдення⁵.

Вірогідно, власне почуття відповідальності усвідомлює кожен причетний до історичного цеху. І ця норма професійної етики має давнє коріння і традиції. Цицерон першим законом історії назвав потребу писати лише правду. А в зовсім близькому до нас ХІХ столітті Леопольд фон Ранке підтвердив вірність давнім традиціям, обіцяючи писати “як воно насправді було”. В українській традиції канонічні вимоги до історіє-

---

⁴ Чем определяется медийный образ истории? URL: <https://bit.ly/31NHnpp>.

⁵ Харченко А. (Без)відповідальність історика: пастки простих відповідей. URL: <https://bit.ly/3fIQaRC>.

писання (риторичного мистецтва) сформулював великий мислитель Феофан Прокопович (1681–1736): він процитував Цицерона (“Історія – це свідок часів, світло істини, життя пам’яті, вчителька життя, вісник старовини, чие ж слово, як не оратора, робить її безсмертною”), а далі перерахував такі постулати, яких треба уникати історикові: 1. Незнання; 2. Захоплення або пристрасть історика й легковажність. Цей постулат перегукується із гегелівським тлумаченням: як би історик не намагався передати справжню історію, він вимушений вводити у зміст подій і характерів своє уявлення, духовно відтворювати його, зображати і заявляти. При такому відтворенні він не може задовольнитися простою правильністю окремих деталей, але має одночасно впорядковувати й формувати все сприйняте, вводячи його в історичний контекст. Відомо, що Ф. Гегель, як і Ф. Прокопович вводив історіографію у коло мистецтв; 3. Не можна вірити нікому, навіть тому, хто брав участь у подіях, слід відшукувати найвизначніших авторів і наслідувати поважніших та більших із них. А коли свідчення їхні не збігаються й кожен із них не говорить правдивіше, подія подається як сумнівна. Чого не знайшов в одному місці, доповни з другого. Якщо йде бій, історик повинен стояти посередині, нехай не дає переваги ні друзям, ні пристрасті своїй⁶.

Ставлення до відповідальності історика та його соціальної і професійної репутації зазнавало постійних трансформацій відповідно до конкретної історіографічної ситуації. Поняття “репутація” стало переростати в більш широке тлумачення – “символічний капітал”. Символічний капітал історика набув особливого значення тепер, адже стосується більш загального питання про соціальну довіру до історичної науки в цілому. Звернення до проблеми взаємодії історії та історика із суспільством за посередництва публічного простору та медійної історії актуалізує на більш високому рівні, що відповідає стану інформаційного суспільства, досить традиційні, або навіть

---

⁶ Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво // Філософська думка. 1970. № 6; 1971. № 1.

“вічні” питання історіографічної науки про роль історії й істориків у суспільстві, тезу про те, що історія – це, насамперед, історики, про відносини історика і влади, та зрештою, про символічний капітал історика. Відхилення від матеріалістичного тлумачення поняття “капітал” привело до появи в науковій літературі нового терміну – “символічний капітал”. Увів у науковий обіг поняття “символічний капітал” як епістемологічну метафору відомий французький філософ і соціолог, представник постструктуралізму П’єр Бурдьє (1930–2002). На сьогодні ще не існує розвиненої теорії символічного капіталу, що складає певні труднощі на шляху подальшої концептуалізації поняття, єдиного конвенціонального тлумачення терміну “символічний капітал”. Здебільшого символічний капітал, разом з капіталом культурним та соціокультурним, відносять до категорії когнітивних видів капіталу, а разом з капіталом інформаційним – до спекулятивних форм капіталу⁷. Але безсумнівним є те, що символічний капітал, перш за все, ґрунтується на здобутій освіті, загальній культурній компетентності, експертному впливові, тобто владі, заснованій на знанні й визнанні авторитетності цього знання іншими людьми⁸.

Репутація історика, престижність професійної діяльності у галузі історичної науки залежать не тільки від взаємин із владою чи медійною історією, а й від взаємостосунків у науково-історичному середовищі. Історики всіляко вітають утворення інтелектуальних співтовариств, які ґрунтуються на взаємній повазі і конструктивній критиці. Найбільша цінність у таких співтовариствах – це аргументований дискурс, перманентний діалог між істориками, які дотримуються різних точок зору, у якому вони вчилися би один у одного, тому що керуються спільними інтересами. Вільний обмін інформацією досить високо ціниться істориками. Професійні організації, які утворю-

---

⁷ *Переслегин С.* Когнитивные формы политики. URL: <https://bit.ly/3rXtorz>.

⁸ *Ярема А. І.* Символічний капітал: підходи до інтерпретації поняття // Вісник Львівського національного університету. Серія соціальна. 2009. Вип. 3. С. 66–74.

ють історики, сприяють створенню сприятливої атмосфери та піднесенню престижності діяльності вчених. Деякі вимоги, як правило морально-етичного характеру, можна віднести до складових професійного стандарту історика. Адже саме вільні співтовариства істориків здатні сформулювати такі вимоги. Держава не має права адміністративно нав'язувати професійні стандарти. У 1987 р. Американська історична асоціація зафіксувала деякі компоненти “Стандарту професійної діяльності”. Серед них такі: історики повинні займатися своїм ремеслом чесно; вони повинні вказувати джерела, які вони використовують; вони повинні віддати належне працям інших учених; вони повинні поважати інші точки зору і всіляко вітати їх появу, так як вони самі обговорюють їх і піддають критичному аналізу; вони повинні пам'ятати, що успіх нашої колективної діяльності залежить від взаємного довір'я. А це довір'я не можна обманювати⁹.

Про вплив медійної історії на репутацію вчених неодноразово заявляли громадські організації істориків і на пострадянському просторі. У 2014 р. було опубліковано Маніфест “Вольного исторического общества” (Російська Федерація), у якому відзначалось буквально наступне: “Інформаційна революція різко загострила проблему «привласнення минулого» політичними силами з високою метою. Для безвідповідальних політиків і підприємців відкриваються широкі можливості маніпулювання свідомістю людей шляхом підміни заснованого на науковій роботі з джерелами знання довільними думками. Наростає вал некоректних і відверто невіглаських публікацій... Професійне наукове середовище деградує під впливом нових соціально-економічних факторів і не має засобів та механізмів протистояти інструменталізації історичної науки... При цьому

---

⁹ Стандарты профессиональной деятельности. Регламенты официальной профессиональной этики. Американская историческая ассоциация – об основных ценностях и практиках профессии историка. URL: <https://bit.ly/320pRhD>.

довір'я до традиційних формальних показників наукової репутації і наукових корпорацій, що склалися, суттєво підірвано”¹⁰.

Про негативні наслідки інформаційного насильства, перенасичення публічного простору інструменталізованою історією заявляють деякі публіцисти, фахівці з “вірусмейкерства”. Оксана Мороз у книзі “Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців” показує, як інформаційне поле трансформує українців, змінює думки, поведінку, повсякденне життя та ставлення до історії. Щоб навчити українців протистояти інформаційному насильству, необхідно, за словами О. Мороз, сформувати і дотримуватися правил “інформаційної гігієни”¹¹. Тільки історики з бездоганною професійною репутацією зможуть сприяти орієнтуванню членів українського соціуму в складних хитросплетіннях історизованих мас-медіа та соціальних мережах. Репутація не може бути штучною, відсутність професіоналізму неможливо компенсувати будь-якою суспільною чи політичною активністю. Нічого, крім легкої іронії, не викликав запопадливий, наприклад, виступ історика В. Брехуненка на парламентських слуханнях, у якому він огульно критикував усі підручники з історії: вони, мовляв, маніпулятивні, формують комплекс меншовартості, роблять дитину відкритою до маніпуляцій через інтернет і телебачення. І заклик від професора: поставити історичну освіту на належний рівень, інакше Путін дійде до Львова...¹². Зовсім інші стандарти демонструють історики, виховані на демократичних традиціях Заходу. 24 квітня 2020 р. колишній головний історик проекту Меморіального центру “Бабин Яр” Карел Беркгоф (Нідерланди) заявив, що більше не може публічно підтримувати цей проект з етичних міркувань та відчуває потребу захищати свою про-

---

¹⁰ Манифест Вольного исторического общества (Москва, 28 февраля 2014 г). URL: <https://bit.ly/3rTbfeo>.

¹¹ Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ: Jakaboo Publishing, 2020. 288 с.

¹² Парламентські слухання “Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки”. URL: <https://bit.ly/3cZqD4L>.

фесійну репутацію. Бо репутація для історика, на його думку, не пусті слова¹³. Саме вміння істориків протистояти інструменталізації історії, громадянська мужність, здатність на експертні судження, а не пресловуте “одобрямс” можуть зберегти і зміцнити соціальну та професійну репутацію істориків.

REFERENCES

1. (2020). Karel Berkhof zaiavyv, scho bilshe ne mozhe pidtrymuvaty proekt Memorialu “Babyn Yar”. Retrieved from <https://bit.ly/3ww1SVx>. [in Russian].
2. Chem opredelyayetsya mediyinyj obraz istorii? (2015). Retrieved from <https://bit.ly/31NHnp>. [in Russian].
3. Iarema, A. I. (2009). Symvolichnyi kapital: pidkhody do interpretatsii poniattia. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Serii sotsialna*, (3), 66–74. [in Ukrainian].
4. Kharchenko, A. (2016). (Bez)vidpovidalnist istoryka: pastky prostykh vidpovidei. Retrieved from <https://bit.ly/3f1QaRC>. [in Ukrainian].
5. Korniyenko, S., Vlasova, O. & Haharyna, D. (2012). Istoricheskiye informatsionnyye resursy: poniatiye, opisaniye i klassifikatsiya. Retrieved from <https://bit.ly/3utVmgv>. [in Russian].
6. Kroche, B. (1998). Teoriia i istoriya istoriohrafii. Moskva: Shkola “Iazyki russoj kultury”. [in Russian].
7. Manyfest Volnoho istoricheskoho obshchestva (Moskva, 28 fevralia 2014 h.). (2014). Retrieved from <https://bit.ly/3rTbfeo>. [in Russian].
8. Moroz, O. (2020). Natsiia ovochiv? Iak informatsiia zminiuiе myslennia i povedinku ukraintsiv. Kyiv: Jakoboo Publishing. [in Ukrainian].
9. Parlamentski slukhannia “Zbalansovanyi rozvytok liudskoho kapitalu v Ukraini: zavdannia osvity i nauky”. (2019). Retrieved from <https://bit.ly/3wtzraN>. [in Ukrainian].
10. Pereslehyh, S. Kohnytyvnye formy polytyky. <https://archipelag.ru>. [in Russian].
11. Portnov, A. (2011). Teleefir peretvoriuiе intelektualа na klounа. Retrieved from <https://bit.ly/2PW9Y9s>. [in Ukrainian].
12. Standarty professyonalnoj deiatelnosty. Rehlamenty ofitsialnoj professyonalnoj etiki. Amerikanskaya istoricheskaya assotsiatsiya – ob

---

¹³ Карел Беркофф заявил, что больше не может поддерживать проект Мемориалу “Бабин Яр”. URL: <https://bit.ly/3ww1SVx>.

osnovnykh tsennostyakh u praktikakh professii istorika. (2013). Retrieved from <https://bit.ly/320pRhD>. [in Russian].

Oleksandr Udod

Doctor of Historical Sciences (Dr. hab. in History),
Professor, Head of Department of Ukrainian historiography,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), oudod@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7988-0391>

MEDIA HISTORY AND PROFESSIONAL REPUTATION OF HISTORIAN

The article analyzes the new conditions in which the scientific activity of modern historians unfolds. The information revolution, the rapid development of information and communications technologies and "digital" history have significantly changed the requirements for the profession of historian: he becomes public, acquires information competence, responds to the challenges of mediatization of history. The social and professional reputation of the historian, his symbolic capital, relations with state and scientific institutions directly depend on the ability to work effectively in a mediated environment. The necessity of discussions in the scientific environment on the professional standard of the historian and his own identity, the ability of the historian to perform an important social function of the dialogue of the present with the past is substantiated.

Keywords: *media history, professional reputation of a historian, social responsibility of a historian, professional standard of a historian, symbolic capital, information competence.*